

Az utóbbi bő egy évtizedben egyre nagyobb jelentőséget kapott a pénzügyi szektorok biztonságos, óvatos, hozzáférő működése, modern kifejezéssel élve a mikro- és makroprudencia. A szabályozás azonban önmagában nem elegendő, szükséges a jogi és hatósági döntésekbe foglalt rendelkezések megtartásának felügyelete is. A magyar biztosítási piac gazdag hagyományokkal rendelkezik; középkori előzménye a bányaládák, amelyek a veszélyközösség formálás, a közösségi kockázatmegosztás egyik sajátos formáinak tekinthetők. Modern értelemben Magyarországon csak a 19. században jelenik meg a biztosítás hazai és külföldi intézményeken keresztül, és ezzel párhuzamosan a politikai döntéshozók már hamar felismerik az állami felügyelet fontosságát. A kutatás a magyar biztosításfelügyelet történetét, annak feladatát, terjedelmét, típusait, valamint az alkalmazható intézkedési eszköztárat dolgozza fel a 19. századtól egészen napjainkig. A vizsgált időtáv, az elmúlt több mint száz év, hat, egymástól jól elhatárolható korszakra osztható. A korszakolás alapját a biztosítási piac és a biztosításfelügyeletben bekövetkezett nagyobb változások adják. E tanulmány az első három korszakot mutatja be a 19. századtól a rendszerváltozásig.

1. Pénzügyi felügyelet és felügyeleti modellek

Az állam gazdasági szerepvállalásának egyik lényegi feladata a stabilizáció, ami a pénzügyi piacokon, így a biztosítási piacon is fontos szempont. Ennek egyik eszköze a *felügyelet*, amely – kizárólag – a tevékenységre irányadó jogszabályok megfelelő, általános alkalmazásának vizsgálata. A vizsgálat tárgya a tevékenység osszeredménye, az eljárások szabályszerűsége és a döntések jogszerűsége, a normativitás, legalitás minősítése.¹ Természetesen ez az egyedi ügyek kiértékelésével végezhető el, de célja nem azok korrekciója, hanem annak elérése, hogy a hibák a jövőbeli gyakorlatban ne forduljanak elő. A felügyeleti jogviszony alatt a felügyelt szerv (intézmény) tevékenységének folyamatos figyelemmel kísérésén alapuló, jogszabályban rögzített beavatkozási, intézkedési lehetőségeket értjük. A biztosítási szektor feletti állami kontroll *hatósági felügyelet*, azaz az ezt ellátó szerv kifelé irányuló, közhatalmi tevékenysége, amely során azt vizsgálja, hogy a természetes és jogi személyek, más jogalanyok tevékenységük végzésekor a jogi normák és az egyedi jogalkalmazói aktusokban előírtak érvényesülnek-e, és amennyiben nem, akkor beavatkozik.² A jogkövetkezmények közé tartozik a tevékenység korlátozása vagy megtiltása, hibák megszüntetésére való felhívás, felelősségre vonás kezdeményezése és egyes esetekben a bírságolás. A felügyelet feladata ezen túlmenően, hogy erősítse a piaci fegyelmet, egyúttal folyamatosan igyekezzenek megoldást találni a bajba jutott biztosítók és a biztosítási pénzügyi alrendszer, vagy a teljes pénzügyi rendszer problémáira.³

A világon számos *felügyeleti modell* létezik a lehetséges felosztások mentén, a gyakorlatban azonban általá-

Széplaki Valéria – Vértessy László

A biztosításfelügyelet története Magyarországon a 19. századtól a rendszerváltozásig

ban keveredve jelennek meg, tehát több modell ismérése is tartalmazhatja egy adott modell típus. A rendszerezés történhet például a joghatóság alapján a nemzeti vagy nemzetközi szerv; ahol a nemzeti azt jelenti, hogy egy adott állam által megvalósított felügyeletről van szó, esetleg más államok közreműködhetnek benne; a nemzetközi (internacionális) vagy nemzetek feletti (szupranacionális) esetében pedig nem kizárólag egy vagy több állam látja el a felügyeletet, hanem valamely nemzetközi intézmény.⁴ A legismertebb pénzügyi felügyeleti csoportosítás a felügyeleti szervek feladatain és szervezeti önállóságán alapul: elkülönült vagy integrált megoldások; amely részben megfelel a kontinentális/német (alapintézménye a svéd biztosításfelügyelet), illetve az angol-szász (alapintézménye a *Bank of England*) megkülönböztetésnek. Az *elkülönült modell*nek több változata is előfordulhat. Az egyik például az *institucionális – tradicionális – szektorális felfogás*, melynek alapján az egyes pénzügyi részpiacok (hitelintézeti – pénzpiac, tőkepiaci – értékpapírpiac, biztosítás, pénztárak) felügyeletét különálló állami szervek látják el.⁵ A másik a *funkcionális nézet*, amely a vizsgált intézményeken belül különíti el az ágazatokat, így egy piaci szereplő esetében külön szerv ellenőrzi a banki- és a biztosítási stb. szolgáltatásokat. E nézet egyik változatának tekinthető az ún. *ikercsúcs (twin peaks)* modell, vagyis amikor az egyik hatóság a mikroprudenciális felügyelet ellátásáért felelős, egy másik pedig a kisebb ügyfelek (fogyasztók) védelméért. Az ún. *elkülönült integrációs modell*ben pedig a jegybanktól különálló, valamennyi ágazatra kiterjedő közös felügyeleti szerv jön létre. Az *integrált modell* (vagy egységes modell) legfontosabb jellemzője, hogy a pénzügyi konglomerátumok globális jelenségét alapul véve a pénzügyi szektorok mindegyikének mikroprudenciális felügyelete – a makroprudencia mellett – a központi bankon belül kap helyet. Az integrált jegybanki modell előnye, hogy a jegybank a pénzügyi rendszer egészének szolvenciáját és a fizetési rendszer likviditást egyszerre átláthatja. A hazai biztosítás felügyelet fejlődése során szinte valamennyi modellel találkozhatunk.

Biztosítás felügyeleti modellek Magyarországon

Felügyeleti intézmény	Időszak	Felügyeleti modell
Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága	1923–1940	tradicionális (szektorális)
Pénzügyminisztérium	1940–1954	–
Állami Biztosító	1954–1986	–
Állami Biztosításfelügyelet	1987–1999	tradicionális (szektorális)
Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete	2000–2013	elkülönült integráció
Magyar Nemzeti Bank	2013–	integrált jegybanki (egységes)

A szerzők (szerk.)

A magyar biztosítási piac gazdag hagyományokkal rendelkezik. A középkorban közösségi kockázatmegosztás egyik sajátos formái voltak a bányaládák. Modern értelemben azonban csak a 19. században jelennek meg a biztosítótársaságok és a különféle biztosítások hazai és külföldi intézményeken keresztül. A vizsgált időtáv, az elmúlt több mint száz év, öt jól elhatárolható korszakokra osztható. Tanulmányunkban biztosítási felügyeletnek tekintjük a Pénzügyminisztériumtól, mint az állami gazdaságpolitikáért felelős szervtől, legalább szervezetenként különálló felügyeleti intézményt.⁶

2. Előzmények: az induló és virágzó biztosítási piac (1807–1923)

Hazánkban – modern értelemben – az első biztosítótársaságot a folyami gabonaszállítványozásban érdekeltek alapították 1807-ben Rév-Komáromban. A reformkor 1840-es évében további társaságok alakultak: Pesten a Jégverés ellen kölcsönösen biztosító egyesület (1844), vagy a Tiszamelléken a kölcsönös tűzbiztosító (1847), illetve Kolozsvárott az Erdélyi kölcsönös tűzbiztosító-egyesület, később pedig az Első Magyar Általános Biztosító-társaság (1857).⁷ A speciális állami biztosításfelügyelet első komolyabb lépése a szabadságharchoz köthető. A Kossuth Lajos vezette Pénzügyminisztériumban, biztosítási piaci gyakorlattal is rendelkező törvénytudó segédtanácsos (mai államtitkár-helyettes) vezetésével elkülönült szakmai apparátus, 30 fős osztály kezdte meg működését, 1848-ban.⁸ Később a kiegyezéssel párhuzamosan megjelent a biztosítóalapítási kedv, 1867/68-ban számos biztosítót és viszontbiztosítót hoztak létre, illetve külföldi cégek is megjelentek.⁹ Magyarországon a századfordulóra 37 biztosító működött, amelyből 12 volt magyar tulajdonban.¹⁰ Ugyanakkor a biztosítócégek és egyesületek növekvő száma és a korszakban gyakoriak tekinthető intézményi csőd vagy csődközeli helyzetek – hamar jelezték, hogy az állam sem szorítkozhat csupán a pénzügyminiszteri engedélyek kiadására, hanem közjogi szabályozás és felügyelet is szükséges.

Először az 1875. évi XXXVII. tc., a *kereskedelmi törvény* (Kt.) vezetett be a biztosításra és a biztosítókra vonat-

kozó különös szabályokat. Ennek értelmében a biztosítások elvállalását is kereskedelmi ügyleteknek tekintették. A Kt. 453–462. §-ai a biztosítási vállalatokra vonatkozó közjogi, közigazgatási intézkedéseket tartalmazták. Ezek a szabályok kezdetleges tőkekövetelmények voltak (a biztosítási ágakra nézve külön-külön, legalább százezer forint), illetve nyilvánosságra hozatali kötelezettséget írtak elő.¹¹ Ez azonban még mindig nem jelentette a biztosítási tevékenység klasszikus felügyeletét, ahogy az 1883-ban létrehozott miniszteri biztosi funkció sem, hiszen hatásköre kizárólag a biztosítótársaságok bejegyzésével kapcsolatos gyakorlat vizsgálatára terjedt ki.¹² A Kt. szabályok inkább magánjogiak voltak: kárbiztosítás (463–497. §), életbiztosítás (498–507. §) és viszontbiztosítás (508–514. §). 1891-ben Róth Pál javasolta a Kereskedelemügyi Minisztérium szervezetén belül, vagy ahhoz alárendelten a Központi Állami Ellenőrzési Hivatal létrehozását,¹³ majd később 1894-ben Beck Hugó törvényjavaslati szinten kezdeményezte egy Állami Biztosítási Hivatal felállítását,¹⁴ de mindkettő – a piaci szereplők hatóságos érdekvédelemértése miatt – eredménytelen maradt.¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy ezekben az években is jellemzőek és gyakoriak valamennyi pénzügyi alpiacon a csődök, tehát – a bank- és tőzsdekrachok mellett – a biztosítók között is.¹⁶ Ugyanakkor ebben az időszakban a hitelintézeti szektor vonatkozásában az 1916. évi XIV. tc. létrehozta szövetkezeti formában a felügyeleti és szanalási funkciókat is ellátó Pénzügyintézeti Központot. Ez különösen azért érdekes, mert ebben a korban a biztosítási piacot – elsősorban a megfelelő díjtartalékképzés miatt – kockázatosabbnak tartották, mint a bankszekort.¹⁷

3. Az első korszak: megjelenik és eltűnik a felügyelet (1923–1948)

A biztosítási piac államigazgatási felügyeletének első mérföldköve valójában az 1923. évi VIII. tc. *a biztosító magánvállalatok állami felügyeletéről és egyes közhitelei kérdések rendelkezéséről*,¹⁸ amely az 1875. évi XXXVII. tc. 453–462. §-ait hatályon kívül helyezte. Ez az önálló jogszabály mindössze 18 §-ból állt, amelyből valójában csak 11 vonatkozott az érintett tárgykörre. Az állami felügyelet kijelentésén kívül csupán az alapvető rendelkezéseket tartalmazta, de felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az állami felügyeletre vonatkozó törvény meghozataláig rendeleteket adjon ki, különösen a biztosítási felügyelő hatóság szervezetéről és hatásköréről, a felügyeleti díjról, a biztosító magánvállalat megalakításának és működésének előfeltételeiről (biztosítási alap, tőkekövetelmények, díjtartalékképzés), a közhatóságok által fenntartott biztosító vállalatokról, a magánvállalatok alkalmazottainak biztosítását szolgáló intézményekről, a biztosítási egyesületekről.¹⁹ Így valójában a végrehajtási rendeletek jelentették a szabályozást. A törvény rögzítette, hogy nemcsak annak hatálya, de a felhatalmazás alapján kiadott rendeletek egyaránt vonatkoznak a hazai biztosítási cégekre és azon külföldi biztosítókra, amelyek Magyarországon fióktelep, képviselő vagy ügynökség útján folytatják működésüket.

A létrejött államigazgatási szerv külön elnevezés nélkül, csak mint felügyelő hatóság szerepelt a szövegben, később a *Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága* néven működött. A felügyelő hatóság tehát nem különálló szervezatként létesült és lényegében alig különbözött egy minisztériumi ügyosztálytól, de ennek ellenére mégsem léphetett fel a minisztériumi szervezet nagyobb tekintélyével, mert alakilag külön hatóságként jelent meg.²⁰

A szabályozás viszont már akkori formájában sok tekintetben megfelelt a mai gyakorlatnak, ugyanis újonnan keletkező vagy az országban eddig még nem működő biztosító magánvállalatot a cégbíróság csak a felügyelő hatóság előzetes engedélye alapján jegyezhetette be a kereskedelmi cégjegyzékbe.²¹ A felügyelő hatóság engedélye volt szükséges ahhoz is, hogy az országban már működő biztosítóvállalat a biztosítás olyan ágára vagy fajára terjessze ki működését, amellyel előtte nem foglalkozott.²² Tehát már kettős engedélyezési eljárás érvényesült: külön alapítási és külön működési engedély. Jogorvoslati fórumként jelölték meg, hogy a felügyelő hatóság elutasító határozata ellen a M. Kir. Közigazgatási Bíróság előtt panasszal lehetett élni. A biztosítási felügyelés ez idő tájt a fizetésképtelen helyzetre fókuszált, tehát a felszámolás elrendelésére vonatkozott. A biztosító válságos helyzete, fizetésképtelensége, illetve tartozásainak fedezetlensége esetén a hatóság elrendelhetette, hogy a vállalat az életbiztosítási üzletben fennálló biztosítási szerződésekből eredő kötelezettségeit legfeljebb 30%-ra szállítsa le, vagy a felszámolás érdekében felszámolókat rendelhetett ki.²³ A nyilvánosság tájékoztatása a határozat hivatalos lapban való egyszerű közzétételével történt. Ennek jelentősége abban állt, hogy a biztosító, illetve a biztosítottak a határozat ellen a közzétételt követő 15 napon belül nyújthattak be panaszt a közigazgatási bírósághoz.²⁴ Kényszerfelszámolás esetén pedig az ügyet áttették az illetékes törvényszékhez mint cégbírósághoz, ami akár napi szinten több biztosítót is érinthetett.²⁵

A büntetőjogi szabályozás egységét némiképp megbontotta, hogy a törvény a tevékenységgel kapcsolatos valótlan adatszolgáltatást, a lényeges körülmények elhallgatását, az engedély nélküli tevékenységgyakorlást és –közzvetítést, vezető beosztásokban a díjtartalékra, kezelt vagyona, nyereség felosztására vonatkozó gazdálkodási visszaélést; továbbá a hamis szakértői életbiztosítási díjtartalék kiszámítását vétségként rögzítette, amely hat hónapig terjedhető fogházzal, százezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, hivatalvesztéssel és politikai jog gyakorlásának felfüggesztésével volt büntethető.²⁶ Egyébként, aki a biztosítóvállalat fizetéseinek megszüntetése, vagy válságos helyzetének beállta után a vállalat hitelezőinek megkárosítása céljából az 1878. évi V. tc. (Btk.) szerinti csalárd vagy vétkes bukást (414. §) követte el, ha a csődöt nem is mondták ki, az okozott kár összegéhez képest a csalás (383. §) szerint volt büntetendő. A korszakban – de a mai modern szabályozásban is jelenlévő²⁷ – megoldás egyébként nem számított kivételnek, számos ágazati jogszabályt tartalmazott, a Csemegi-kódex mellett más tényállásokat és büntető rendelkezéseket is.

Az 1923. évi VIII. tc. végrehajtási rendeletei közül érdemes kiemelni a 196/1923. M. E. sz. rendeletet, amely a biztosítóvállalatok feletti állami felügyelet részletes szabályait tartalmazta, illetve a 48.718/1923. P. M. sz. rendeletet, amely a Pénzügyminisztériumon belül szervezte meg a felügyelő hatóságot, a felügyelő hatóságnak egyik szervét, a biztosítástechnikai osztályt pedig átmenetileg a Pénzügyintézeti Központnál állította fel.²⁸

Néhány évvel később lépett hatályba az 1927. évi X. tc. *a biztosítási díj fizetésével kapcsolatos egyes kérdésekről*, amely az 1875. évi XXXVII. tc.-be foglalt kereskedelmi törvény biztosítási ügyletekre vonatkozó rendelkezéseit módosította, pontosította, egészítette ki. A felügyeletet azonban nem érintette, tulajdonképpen csak magánjogi szabályokat tartalmazott. Az 1928. évi XL. tc. vezette be kötelezően az öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló biztosítást, de ezek felügyelete a népjóléti és munkaügyi miniszter és a Pénzügyintézeti Központ alá tartozott, ezzel is előrevetítve, hogy a szociális vagy társadalombiztosítás mindig is eltérő, kiemelt, az államhoz közelebbi, közvetlenebb állami szabályozási és felügyeleti fókuszot igényel.

A nagy gazdasági világválság a biztosítási jogviszonyokba is drasztikus állami beavatkozást tett szükségesé, mint például az élet- és járadék biztosítási szerződéseken alapuló pénztartozások átértékelésére előírt eljárást, amelynek záróakkordja az átértékelési összegek felosztása volt. A pénzügyminiszter a Biztosító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága mellé ún. véleményező bizottságot alakított, amelynek elnöke a biztosítási felügyelet elnöke volt, tagjai pedig – a szélesebb körű társadalmi támogatottság érdekében – az Országos Magyar Gazdasági Egyesület biztosításügyi szaktanácsadó irodájának vezetője, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének titkára, Budapest székesfőváros árvaszékének elnökhelyettese, Biztosító Intézetek Országos Szövetségének igazgatója és az Első Magyar Általános Biztosító Társaság cégvezetője volt.²⁹

A korszak vége felé fogadta el az Országgyűlés az 1940. évi XII. tc.-et *a biztosítási magánintézmények állami felügyelete, valamint a felügyeletet ellátó biztosításügyi közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról*. A mindössze 4 §-ból álló jogszabály jelentős változást hozott: azontúl, hogy a felügyeleti jogkört kiterjesztette a biztosítói társaságokon túl a biztosítói egyesületekre is, a Biztosító Magánvállalatok M. Kir. Állami Felügyelő Hatóságát beolvasztották a Pénzügyminisztériumba a meglévő személyi állománnyal együtt, és a felügyeleti hatáskört ezt követően a miniszter látta el.³⁰ A döntés indoklása szerint – a korábbi ez irányú kezdeményezések mellett – 1939-ben a Pénzügyintézeti Központ kötelekébe tartozó revizori tisztviselők közé egyre több biztosítási könyv- és biztosításmatematikai szakértőt vettek fel, így ezzel is csökkent azon körülmények száma, amire a szervezet különállása szempontjából esetleg hivatkozni lehetett.³¹ A jogorvoslati jogkör változatlan maradt, így annak formája továbbra is a közigazgatási bírósághoz intézett panaszt jelentette. Szakmai szempontból annyival ismert el a felügyelés szakmai színvonalának pluralitását a jogalkotó, hogy a jogi vég-

zetség mellett más, elsősorban közgazdasági képesítést³² is elismert a biztosításügyi közigazgatás körében. Az önálló felügyelet megszüntetése, a funkcionak a Pénzügyminisztériumba való visszahelyezését és ezzel az erősebb állami szerepvállalást igazolták a világszerte megfigyelhető változások is: a második világháború alatt az ún. háborús biztosítás díjtétele tízszeres emelkedést mutatott.³³ Emellett hazánkban is a német gazdaság és így a német felügyeleti modell vált etalonná.³⁴ A korszak végére Magyarországon 41 biztosítótársaság működött, ebből 25 volt külföldi, és csak 11 volt száz százalékban magyar érdekeltségű; továbbá még mintegy 200 helyi biztosítóegyesület is tevékenykedett.³⁵

4. A második korszak: a totalitárius állam (1948–1968)

A totalitárius állami,³⁶ egypártrendszerű diktatúra kiépítésével párhuzamosan szűnt meg a piacgazdaság, amelynek egyik, a pénzügyi piacokat is érintő állomása volt az 1947. évi XXX. tc. a Magyar Nemzeti Bank és a Pénzügyintézeti Központ I. kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyintézetek magyar tulajdonban levő részvényeinek állami tulajdonba vételéről. Az 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya II. fejezete a társadalmi és gazdasági rendet egyértelműen meghatározta: a népgazdaság irányító ereje a nép államhatalma, így a dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket, és következetesen építi a gazdaság szocialista rendjét. A gazdasági életet az állami népgazdasági terv határozza meg. Az államhatalom a társadalmi tulajdonban levő vállalatokra, az állami bankrendszerre, a mezőgazdasági gépállomásokra támaszkodva irányítja és ellenőrzi a népgazdaságot. Az egész nép vagyona az állam és a közületek tulajdona – többek között – a bankok is. Ezt természetesen tágan kellett értelmezni, és vonatkozott a biztosítókra is.

Az 1948. évi XXXVII. tc. *nemzeti vállalatról* szóló rendelkezései értelmében a kormány (Minisztertanács) biztosítási tevékenységet folytató nemzeti vállalatot alapíthatott. Ennek megfelelően a második világháború után épphogy talpra állt biztosítók államosítását követően egy 100% állami tulajdonú biztosítót hoztak létre. Az Állami Biztosító Nemzeti Vállalatot (ÁB) az 209/1949. (IV. 29.) minisztertanácsi határozat alapította,³⁷ továbbá a pénzügyminiszter egy alapítólevelet bocsátott ki, és megtörtént a cégbejegyzés.³⁸ Kiegészítőleg a 3590-201/1954. (PK. 29.) PM és a 3590-211/1954. PM sz. utasítások intézkedtek a Pénzügyminisztérium Biztosítási Főigazgatóságának szervezetéről és tevékenységi köréről.³⁹ Ezzel párhuzamosan államosították a biztosítási piac két legnagyobb szereplőjét: 1948. április 25-én az Első Magyar Általános Biztosító Társaságot és két leányvállalatát,⁴⁰ majd később a Gazdák Biztosító Szövetkezete úgy szűnt meg, hogy visszamenőleges, 1949. január 1-i hatállyal beolvasztották az ÁB-ba.⁴¹ A gyakorlati működés kezdete 1949. június 20-a volt. Mesterséges monopolhelyezete 1952-ben rögzült, amikor a szovjet tulajdonban lévő Kelet Európai

Biztosító Rt. és Európai Áru- és Poggyászbiztosító Rt. is átadta részére állományait.⁴² Ezzel megvalósult a biztosítás állami, szocialista monopóliuma, amelyben az ÁB a központi költségvetés kvázi országos hatáskörű szerveként működött megyei igazgatóságokkal, a városokban osztályokkal.⁴³ 1954-ben átvette a Pénzügyminisztérium Biztosítási Szakosztályának államigazgatási feladatait is.⁴⁴ Az ÁB nagyrészt állami vállalatok és intézmények biztosításával foglalkozott, de sajátos működési filozófiával: az akkori megközelítés szerint felesleges az állami tulajdonban lévő vagyon biztosítása az állami tulajdonú biztosítónál, hiszen úgyis az állam fizeti meg a károkat.⁴⁵ A 69/1950. (III. 7.) MT rendelet ki is mondta az állami vagyon biztosításának tilalmát. Az 139/1950. MT rendelet alapján a betegség és baleset esetére biztosított személyek egészségügyi ellátása és az egészségügyi szolgálat fenntartása állami feladat lett, a biztosítók vagyona már 1948-tól kezdődően fokozatosan az Országos Társadalombiztosítási Intézet kezelésébe került.

Az összes szocialista országhoz képest is még inkább totalitárius verzió volt a magyar út, hiszen mind a Szovjetunió,⁴⁶ mind a Német Demokratikus Köztársaság, de még Észak-Korea⁴⁷ esetében is többszereplős maradhatott a szocialista biztosítási piac.⁴⁸ Az ilyen jellegű állami irányítás és felügyelet esetében a stabilizációs hatás vitathatatlan, akárcsak ennek ára: a magánszféra és a közszféra határa elmosódott, ozmózis folyamat vette kezdetét, a magánjog átpolitizálódott.⁴⁹ Az átpolitizálódás azonban nem a feudalizációs fejlődési szakaszba visszafordító refeudalizációs jellegű volt, mivel a gazdasági törvényszerűségeket a politikai döntések nem kérdőjelezték meg, hanem az irányítást a gazdasági szereplők kezéből áttették a politikai döntéshozók vagy delegáltjuk kezébe, a gazdaságba való tényleges állami beavatkozás nyers, vegytisztán direkt időszaka ez.

5. A harmadik korszak: szocialista liberalizáció és felügyelet (1968–1986–1990)

A harmadik korszak első két évtizede (1968–1986) az enyhe liberalizáció időszaka, amely az „új gazdasági mechanizmus évével” indult, és feloldották az állami tulajdonra vonatkozó közel két évtizedes biztosítási tilalmat. Jogi háttér tekintetében az általánosan jellemző közvetlen és kötelező állami szerepvállalás helyett ez inkább már az állami beavatkozás lehetőségének időszaka, a szükségállapot fenntartásával.⁵⁰ Ekkor jelenik meg újra a gazdasági jog kifejezés, amely egyértelműen szocialista felfogáson alapult,⁵¹ és koncepciója csupán haszontalan komplikálása volt a dolgoknak.⁵²

Az 18/1972. (VI. 5.) MT rendelet értelmében az Állami Biztosító feladta volt minden biztosítási és viszontbiztosítási tevékenység, további külön jogszabállyal, valamint a pénzügyminiszter által átruházott biztosításügyi és egyéb feladatok ellátása. Ennek végrehajtására adták ki az 24/1972. (VIII. 12.) PM rendeletet, amely rögzítette,

hogy az Állami Biztosító a pénzügyminiszter felügyelete alá tartozik, vezérigazgatóját is ő nevezi ki.⁵³ A rendelet melléklete rögzítette azt a 11 biztosítóegyesületet, amely tovább folytathatta működését.

A gazdaság állami irányítást továbbra is jól jelzi, hogy a pénzügyi szektor az 1979. évi II. törvény az állami pénzügyekről (Ápt.) rendszerében kapott helyet. A szövegezés első olvasatra megtévesztő, az Ápt. 28. § (1) bekezdése ugyanis normális piacgazdasági környezetet definiált: a pénzintézeti rendszer a Magyar Nemzeti Bankból, a bankokból, a szakosított pénzintézetekből, továbbá a biztosítóintézetekből áll. A liberalizáció azonban még mindig politikai döntés kérdése volt, ugyanis biztosítóintézetet is csak a Minisztertanács alapíthatott, illetve felhatalmazhatta a pénzügyminisztert, hogy a Magyar Nemzeti Bank elnökével egyetértésben biztosítóintézetet alapítson. Tulajdonképpen külföld felé irányuló nyitás történt, a külföldi tulajdonú hazai pénzintézet alapítását a Minisztertanács, a magyarországi képviselőt létesítését pedig a pénzügyminiszter engedélyezte.⁵⁴ A részletszabályokban sem találhatunk érdemibb rendelkezéseket: 23/1979. (VI. 28.) MT rendelet az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény végrehajtásáról. A szocialista liberalizáció későbbi sajátos terméke volt a 1057/1985. (X. 8.) MT határozat, amellyel az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény 33. §-ának (2) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a Minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy az Országos Takarékpénztár életbiztosítással egybekötött nyugdíj-előtakarékossági betétet vezessen be.

A 2007/1984. (V. 23.) MT rendelet a gazdasági rendszer továbbfejlesztéséről vette napirendre a biztosításügy fejlesztését, a 3398/1985 (XII. 19.) MT határozatban döntöttek a biztosítás területén fennálló tényleges monopólium megszüntetéséről.⁵⁵ A több évig húzódó szakmai viták után,⁵⁶ az 1986. év azonban érdemi fordulópontot jelentett, az Ápt. kiegészült a 34/B. §-sal, így ennek (3) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a Minisztertanács megalkotta az 56/1986. (XII. 10.) MT rendeletet az állami biztosításfelügyeletről. A jogszabály most is rövid volt, mindössze 12 §. Ennek értelmében 1987-től a biztosítóintézetek és a biztosítási tevékenység felügyeletét a pénzügyminiszter – a tradicionális, ágazati megközelítést követve – az Állami Biztosításfelügyelet útján gyakorolta. A felügyelet elsőfokú államigazgatási szervnek minősült, hatáskörébe tartozott a biztosító létesítéséhez, tevékenységi körének meghatározásához és módosításához szükséges kérelmek elbírálása.⁵⁷ Bár az engedélyt biztosítási ágazatonként elkülönítve (életbiztosítás, egyéb személybiztosítás, vagyonbiztosítás, felelősségbiztosítás, viszontbiztosítás) adta meg, de ekkor még nem volt tilos kompozit biztosítók alapítása.⁵⁸ A felügyelet és ellenőrzés kifejezések szoros kapcsolatát (és a két jogintézmény keveredéséből adódó szakmai viták alapját) jól példázza a rendelet szövegezése: a felügyelet folyamatosan ellenőrzi, hogy a biztosítási tevékenység megfelel-e a jogszabályoknak, a felügyeleti hatósági engedély(ek)nek, továbbá a belső szabályzatoknak, valamint a biztosítottak anyagi biztonságára vonatkozó általános elvi követelménynek. Emellett már ekkor meglehetősen korszerű tartalom fi-

gyelhető meg a felügyeleti eszköztárban. A felügyelet a biztosítási kötelezettségek teljesítése, a biztosítottak anyagi biztonságának megóvása, valamint a biztosítási tevékenység törvényes működése céljából a következő intézkedéseket tehetette: előírhatta a biztosítási belső szabályzat vagy a díjkalkuláció módosítását, illetve új elkészítését; meghatározott időre megtilthatta, korlátozhatta az üzletvitelt egészében vagy egyes üzletágra; kezdeményezhette vezetőállású dolgozó felmentését, és meghatározott időre megbízottat jelölhetett; illetve ultima ratióként a biztosítási tevékenységre adott engedélyt visszavonhatta. A szabályozói intézményrendszer társadalmi legitimitását erősítette, hogy a pénzügyminisztert a biztosítási tevékenység fejlesztésében, felügyeleti feladatainak ellátásában a biztosítók és a biztosítottak képviselőit tömörítő *Országos Biztosítási Tanács* segítette.

A 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről néhány részletszabályt határozott meg a vezető tisztségviselők képesítésére, biztosítási szabályzatokra, a díj- és egyéb tartalékokra vonatkozóan. A biztosítók az 1986. évi I. törvény 25. §-a alapján a biztosításfelügyeleti eljárási, szakértői információs és tudományos szolgáltatások igénybevételéért igazgatási szolgáltatási díjat fizettek, amelynek mértéke a biztosító évi teljes díjbevételének egy ezreléke volt. Az 41/1988. (X. 14.) PM rendelet alapján a biztosítóegyesületek induló vagyonának el kellett érnie az alapszabályban rögzített szolgáltatási kötelezettség várható egyévi összegét, de legalább ötszázezer forintot. Később a díj- és egyéb tartalékokra vonatkozóan kisebb változtatásokat vezetett be az 50/1989. (XII. 28.) PM rendelet az állami biztosításfelügyelet egyes kérdéseiről szóló 14/1987. (IV. 13.) PM rendelet módosításáról.⁵⁹ A rendelet 1990. január 1-jén lépett hatályba, amely időpont átvezet a következő korszakra.

Érdemes még rámutatni arra, hogy a gazdasági érdekek és a szabályozások hatására az Állami Biztosításfelügyeletnek valódi feladata lett, ugyanis a lassított haladásnak, csendes konszolidációnak nevezett folyamat az Állami Biztosító monopóliumhelyzetének látszólagos megszűnését eredményezte, azzal, hogy annak állományát 1986-ban megosztva két új biztosítóintézet alakult: az új Állami Biztosító (életbiztosítás) és a Hungária Biztosító (nem életbiztosítás, tulajdonképpen gépjármű-biztosítás),⁶⁰ illetve a biztosítási piacot színesítette a Viszontbiztosító és az Export-hitel Biztosító. Később megjelentek a külföldi biztosítók magyar telephelyei, majd 1987-ben létrejött az általános Garancia Biztosító, 1988-ban pedig az utasbiztosításokra szakosodott Atlasz Biztosító. Ezt követően pedig az első külföldi tulajdonú biztosítók is megalakultak.

6. Összefoglalás, következtetések

A magyar biztosításfelügyelet szükségessége és kezdeményezése már a 19. század végén felmerült, azonban a politikai és szakmai viták miatt csak 1923-tól jelent meg annak intézményes, államigazgatási formája. A kezdeti tradicionális felügyeleti modell alapján a biztosítási szektort külön, erre szakosított szerv felügyelte, a Bizto-

sító Magánvállalatok Magyar Királyi Állami Felügyelő Hatósága (1923–1940). Majd 1940–1954 között a Pénzügyminisztérium látta el ezt a feladatot, illetve 1954 és 1986 között az Állami Biztosító mint nemzeti vállalat vette át a PM Biztosítási Szakosztályának államigazgatási feladatait is. A biztosítási piac sajátos szocialista liberalizációja keretében kezdte meg működését 1987-től az Állami Biztosításfelügyelet, amely a rendszerváltást követően egészen 1999-ig működött. Tehát a vizsgált mintegy száz évből tulajdonképp mindössze húsz (17 + 3) évben különült el a felügyelet a Pénzügyminisztériumtól, az állammonopolisztikus egybiztosítós megoldás sem tekinthető szervezeti önállóságnak. Ennek ellenére a

különbé felügyeleti modellváltások mellett egyértelmű a biztosítási közjog megnövekedése, a kezdeti néhány paragrafus – igazodva a gazdasági kihívásokhoz – bővült, a végrehajtási rendeletek számos részletszabályt tartalmaztak. A rendszerváltást megelőzően pedig európai mércével is meglehetősen korszerű tartalom figyelhető meg a felügyeleti eszköztárban és az intézkedések körében, annak ellenére, hogy továbbra is szoros maradt a politikai befolyásoltsága. Az engedélyezési és jogi ellenőrzési lehetőségek mellett – a piac biztonsága és a fogyasztók védelme érdekében – akár a mindennapi működésre is kiterjedhetett a felügyeleti vagy az állami beavatkozás.

SZÉPLAKI, VALÉRIA – VÉRTESY, LÁSZLÓ

Die Geschichte der Versicherungsaufsicht in Ungarn vom 19. Jahrhundert bis zum Regimewechsel (Zusammenfassung)

Aus moderner Sicht entstand das Versicherungswesen in Ungarn erst im 19. Jahrhundert durch in- und ausländische Institutionen, und gleichzeitig erkannten die politischen Entscheidungsträger die Bedeutung der staatlichen Aufsicht. Im Rahmen unserer Untersuchung werden die Geschichte der ungarischen Versicherungsaufsicht, ihre Funktionen, ihr Umfang, ihre Arten und die Palette der möglichen Maßnahmen erst vom 19. Jahrhundert bis zum Regimewechsel erörtert. Institutionelle, staatlich-administrative Form einer Ungarischen Versicherungsaufsicht trat erst ab 1923 auf. Im Rahmen des ursprünglichen traditionellen Aufsichtsmodells wurde der Versicherungssektor von einer separaten, dafür eingerichteten Stelle, unter dem Namen Ungarische Königliche Staatsaufsichtsbehörde für Private Versicherungsge-

sellschaften, beaufsichtigt. (1923–1940). Zwischen 1940 und 1954 war das Finanzministerium für diese Aufgabe zuständig, und zwischen 1954 und 1986 übernahm die Staatliche Versicherungsgesellschaft als nationales Unternehmen auch die staatlichen Verwaltungsaufgaben. Danach nahm die staatliche Versicherungsaufsichtsbehörde ihre Tätigkeit im 1987 auf (Rückkehr von traditionellem Modell basiert auf Finanzbranche Versicherung) und blieb auch nach dem Regierungswechsel (1991) bis 1999 tätig. Infolge dieser Entwicklungen ist auch das Aufsichtsinstrumentarium erheblich und kontinuierlich gewachsen, und neben der Zulassung und der Rechtsaufsicht konnte auch in das Tagesgeschäft eingegriffen werden, um die Marktsicherheit und den Verbraucherschutz zu gewährleisten.

Jegyzetek

- ¹ TAMÁS András: *A közigazgatási jog elmélete*. Budapest, 2001. Szent István Társulat, 357. p.
- ² TEMESI István (szerk.): *A közigazgatás funkciói és működése*. Budapest, 2013. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 212–213. p.
- ³ LIGETI Sándor: A pénzügyi felügyelet függetlensége és beszámoltathatósága. A határokon átnyúló pénzügyi tevékenység felügyelete. *Külgazdaság*, 2009. 1. sz. 70. p.
- ⁴ NAGY Zoltán – CSISZÁR Anett: A hazai pénzügyi felügyeleti szabályozás a változások tükrében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXIV (2016), 157–173. p.; FEHÉR Júlia – VERES Zoltán: Gondolatok a hazai pénzügyi felügyeleti integráció margójára – különös tekintettel a fogyasztóvédelemmel összefüggő igazgatási szempontokra. *Pázmány Law Working Papers*, 2014. 8. sz. 7–8. p. alapján.
- ⁵ CALVO, Daniel – CRISANTO, Juan Carlos – HOHL, Stefan – GUTIÉRREZ, Oscar Pascual: *FSI Insights on policy implementation No 8., Financial supervisory architecture: what has changed after the crisis?* Financial Stability Institute – Bank for International Settlements. April 2018. 4–5 p.
- ⁶ ASZTALOS László György: Kilencven éve alapították a magyar pénzügyi felügyeletet. *Pénzügyi Szemle*, 2005. 1. sz. 72. p.

- ⁷ ORMODY Vilmos: *Első Magyar Általános Biztosító Társaság 1857–1907*. Budapest, 1908. Pallas Rt.
- ⁸ ASZTALOS 2005. 72. p.
- ⁹ TAMÁS Gábor: A biztosítási piac fejlődése Magyarországon a 19. század közepétől az első világháborúig. *Biztosítás és Kockázat*, 2019. 1. sz.
- ¹⁰ HALÁSZ Sándor – MANDELLÓ Gyula (szerk.): *Közgazdasági Lexikon*. I. kötet. Budapest, 1898. Pallas, 382–390. p.
- ¹¹ Kt. 457. § A biztosítási vállalatok kötelesek a bevételek és kiadások összeállítását, nemkülönbén a mérleget az illetékes törvényszéknek közzététel végett évenként benyújtani.
- ¹² VARGA Bence: *A pénzügyi felügyelés kialakulása Magyarországon. Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a hazai felügyelettörténetben*. Szegedi Tudományegyetem, Közgazdaságtani Doktori Iskola. 2019. 27. p.
- ¹³ RÓTH Pál: *Tervezet a biztosítási vállalatok állami felügyeletéről*. Budapest, 1891. Klny. a Kereskedelmi Jog- és Ismeretek Tárából.
- ¹⁴ BECK Hugó: *Törvényjavaslat. a magánbiztosítási vállalatokról*. Budapest, 1894. Légrády Testvérek; BECK Hugó: *A magán-biztosítási vállalatokról szóló törvényjavaslat*. Budapest, 1896.
- ¹⁵ HAVAS Miksa: A pénzügyi ellenőrzése tekintettel a biztosító társaságokra. *Közgazdasági Szemle*, 1901. 25. sz. 212–222. p.

- ¹⁶ ECKHART Ferenc: *A magyar közgazdaság száz éve (1841–1941)*. Budapest, 1941. Posner Grafikai Műintézet, 87. p.
- ¹⁷ HALÁSZ–MANDELLÓ 1898. 382–390. p.
- ¹⁸ KUTASI Elemér: *A biztosítási felügyeleti törvény*. Budapest, 1923.
- ¹⁹ A biztosítási intézmény közrendészeti szabályai. In GRÓH István: *A biztosítási jog kézikönyve*. Budapest, 1932. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 461–487. p.
- ²⁰ 1940. évi XII. tc. indokolása a biztosítási magánintézmények állami felügyelete, valamint a felügyeletet ellátó biztosításügyi közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000012.TVI>.
- ²¹ TALLOS János: *A biztosító magánvállalatok állami felügyeletének feladatai*. Budapest, 1932. A szerző kiadása, 68. p.
- ²² CSURY Jenő – MAROSI Imre: *A magyar biztosítás története*. Budapest, 1931. Gyarmati Ferenc kiadása, 194–200. p.
- ²³ TAMÁS Gábor: Háborúból válságba, válságból háborúba – a biztosítási piac Magyarországon 1914–1943. *Biztosítás és Kockázat*, 2019. 2. sz. 52–95. p.
- ²⁴ ALTENBURGER Gyula: Az állami felügyeletről. *Magyar Biztosítási Évkönyv*, 1936. 28. sz. 250–261. p.
- ²⁵ Lásd például 1937. március 8-án az Universale, a Fortuna, a L'nigle, a Le Conservateur és az Equitable biztosítók kényszerfelszámolását rendelték el és az ügyet (iratokat) áttették a Budapesti Törvényszékhez, mint cégbíróshoz. *Magyar Országos Tudósító*, 3. törvényszéki kiadás, 1937. március 8.
- ²⁶ Általános biztosítási útmutató. In FEJÉRVÁRY Ervin: *Biztosítási lexikon*. Budapest n. a.
- ²⁷ Az ún. *wrongful trading*, azaz káros vagy csalárd üzletvezetés tilalma a Cstv. 33/A. §-ban jelenleg is benne van, jogalapja a Ptk. 3:118. §. A fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetben az ügyvezetőnek már nemcsak a cég tulajdonosainak, hanem hitelezőinek érdekeit is kell a céget vezetnie. Ez részben a jogi személy mögötti tulajdonosi felelősség áttörése a kontinentális jogban (*Durchgriff*) és az angolszász jogban is (*lifting the corporate veil*).
- ²⁸ JAKABB Oszkár – REMÉNYI-SCHNELLER Lajos – SZABÓ Iván: *A Pénzügyintézet Központ első huszonöt éve (1916–1941)*. Budapest, 1941. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 86. p.
- ²⁹ *Magyar Távirati Iroda*, 1932. november 18. 38. kiad.
- ³⁰ HOLLY Sándor: A magánbiztosítás fejlődése az állami felügyelet bevezetése után. *Magyar Biztosítási Évkönyv*, 1943–44. 35. sz. 120–130. p.; LECHNER József: Miért kell a biztosítási ügyletet állami felügyelet alá helyezni? In SZALAY László: *A magyarországi első biztosítási napok emlékkönyve 1941*. Budapest, 1942. 55–59. p.
- ³¹ 1940. évi XII. tc. indokolása.
- ³² A jogi és biztosításmatematikai irányon túl elfogadottá vált még a Királyi Magyar Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara kereskedelmi szakosztályán, a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara közgazdasági és kereskedelmi osztályán szerzett közgazdaságtudományi tudori oklevél, vagy mennyiségtan tanítására jogosító középiskolai tanári oklevél.
- ³³ *Drótnélküli Gazdasági Hírek*, 1943. március 25.
- ³⁴ 1942. szeptember 30. napján a Gothai Életbiztosító Bank és leányintézete a Gothai Általános Biztosító r.t. tanulmányozására magyar bizottság érkezett Gothába. *Drótnélküli Gazdasági Hírek*, 1942. szeptember 30.
- ³⁵ www.parlament.hu/naplo98/142/n142_052.htm.
- ³⁶ A reflexív államelmélet különbséget tesz a totális és a totalitárius államok között. Cs. Kiss Lajos: A totális állam elmélete és mítosza. *Világosság*, 2010. ősz, 19–40. p.
- ³⁷ OLÁH–SZÁSZ–SZEGEDI–FELFÖLDI: *Az Állami Biztosító alapításának 35. évfordulójára 1949–1984*. Miskolc, 1984. 12. p.
- ³⁸ A biztosítás államosításának és állami felügyeletének problémái. In BACK István: *A biztosítás elmélete és gyakorlata I–II*. Budapest, 1960. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 77. p.
- ³⁹ BÁRD Károly: A biztosítással összefüggő jogi szabályozás fejlődése. *Biztosítási Szemle*, 1974. 6–7. sz.
- ⁴⁰ MUZSAY Géza: 150 éve alapították az Első Magyar Általános Biztosító Társaságot. *Biztosítási Szemle*, 2007. 8. sz. 3–25. p.
- ⁴¹ MIHÁLYI Péter: *Rendszerváltás és elítcsere 1945 után*. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaság-tudományi Intézet. Műhelytanulmányok MT–DP. 2018. 13. sz. 18. p.
- ⁴² BAJAI Ferenc – CSABAY Dezső (szerk.): *Az állami biztosítás Magyarországon I–II*. Budapest, 1972. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 74. p.
- ⁴³ https://mnl.gov.hu/mnl/beml/hitel_es_biztositasugyi_szervek_0.
- ⁴⁴ BAJAI Ferenc: Az Állami Biztosító fejlődése a megalakulása utáni első évtizedekben (1945–1975). In BAJAI Ferenc (szerk.): *Az állami biztosítás zsebkönyve (1976–83)*. Budapest, 1985. Állami Biztosító, 33–41. p.
- ⁴⁵ TÓTH Gábor: *Biztosítási ismeretek – Vállalkozások biztosítása*. Budapest, 2007. Óbudai Egyetem, 11–12. p.
- ⁴⁶ BÁRD Károly: Gondolatok a biztosítási jogviszony szovjet és magyar polgári jogi szabályozásáról. *Biztosítási Szemle*, 1977. 11. sz.
- ⁴⁷ Utóbbi esetben érdekesség, hogy az állami tulajdonú Choson Min-jok általános (kompozit), tehát élet- és nem-életbiztosítási szolgáltatásokat egyaránt nyújtó biztosító szinte teljes egyeduralma 1947 és 2019 között állt fenn.
- ⁴⁸ KONYISIN, F. V.: *Állami biztosítás a Szovjetunióban*. Budapest, 1954. Pénzügyi Kiadó, 72. p.
- ⁴⁹ TAKÁCS Péter: *Államtan, a modern állam és elmélete*. Budapest, 2011. Nemzeti Közszerkesztési Egyetem, 108. p.
- ⁵⁰ Uo. 121. p.
- ⁵¹ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest, 2000. Dialóg Campus Kiadó, 42. p.
- ⁵² NIZSALOVSZKY Endre: Az állami vállalatok forgalmi viszonyainak új alakulásához. In *Tanulmányok a jogról*. Budapest, 1984. Akadémiai Kiadó, 117–146. p.
- ⁵³ BÁRD Károly: Új jogszabályok a biztosításról, az Állami Biztosítóról. *Biztosítási Szemle*, 1972. 11. sz.; 1973. 4. sz.
- ⁵⁴ BAJAI 1985. 33–41. p.
- ⁵⁵ BÁRD Károly: A változás után I–II. Új jogszabályok a biztosításról. *Biztosítási Szemle*, 1987. 1–2. sz.
- ⁵⁶ NOVOTNI Zoltán: Népgazdasági igények és a biztosítás jogi szabályozása. *Biztosítási Szemle*, 1984. 4. sz.
- ⁵⁷ BÁRD Károly: Szakmai felelősséggel... *Biztosítási Szemle*, 1986. 1., 2., 3. sz.
- ⁵⁸ ÉBLI Györgyné: *A biztosítás közgazdasági alapjai*. Budapest, 1988. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 89. p.
- ⁵⁹ Uo. 114. p.
- ⁶⁰ JEAGER Lászlóné – SZEMESSY Ákos: *Az Állami Biztosító által művelt életbiztosítások 1949. június 20-tól 1992. május 25-ig. I–II*. Budapest, 1992. Állami Biztosító, 142. p.

